

JÁROŠ, MICHAL:

JAKUB GRAJCHMAN.

**NÁRODNO-EMANCIPAČNÉ ÚSILIE V KONTEXTE
ŽIVOTA A TVORBY SLOVENSKEHO NÁRODOVCA
DRUHEJ POLOVICE 19. STOROČIA.**

**OLOMOUČ: UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUČI,
2016, 330 s.**

ISBN 978-80-87895-66-5

Kryštof Kouřil¹

Uplynulý rok 2018 se nesl ve znamení osmiček. Připomínali jsme si klíčová „osmičková“ data napříč českou historií a jejich pomyslným vyvrcholením byly mohutné oslavy výročí založení samostatného Československa, společného státu Čechů a Slováků, v říjnu roku 1918. V obdobném duchu se nesla také připomínka revolučního roku 1848 spojená se zahájením ústavního říšského sněmu v Kroměříži, jehož (ne)slavné rozehnutí si budeme v březnu tohoto roku připomínat.

Ve slovenské historii i historiografii (ta pro řečené období používá označení „meruôsme roky“) má ovšem březen roku 1849 mnohem větší význam. Za císařem se do Olomouce tehdy vypravila deputace zvolených zástupců slovenských stolic, vesměs předních mužů slovenského národního života, aby přednesla císaři prosbopis slovenského národa, významný dokument požadující autonomii a emancipaci Slováků v rámci Uherska. Není proto lepší příležitosti představit zájemcům novou monografii o slovenském národovci, štúrovském básníkovi a dramatikovi Jakubovi Grajchmanovi (1822–1897), rodákovi z městečka Hybe na Liptově, jednomu z méně známých činitelů slovenského povstání v letech 1848–1849, který se řečené deputace do Olomouce osobně zúčastnil.

O Jakubovi Grajchmanovi se rozhodně nedá říci, že by byl jako básník a dramatik v odborných kruzích slovenské literární historie neznámý. Výrazný podíl na dosavadním poznání jeho života i řady jiných štúrovských básníků nese obzvláště Rudo Brtáň, dlouholetý pracovník Ústavu slovenské literatury Slovenské akademie věd, jehož připravovaná publikace o Jakubovi Grajchmanovi zůstala nevydána a dosud leží – podobně jako řada jiných ne-

¹ Autor je interním doktorandem Katedry historie FF UP v Olomouci.

vydaných rukopisů – zapomenuta v nepřístupných částech rozsáhlé Brtáňovy pozůstalosti.

V průběhu minulého století se dramatická tvorba Jakuba Grajchmana stala předmětem zkoumání významných, žel dnes již nežijících slovenských teatrologů, jmenovitě Ladislava Čavojského, Rudolfa Mrliana či Zoltána Rampáka, ze současných, aktivně působících, pak Petra Čahoje. V českém prostředí nešel Grajchman pozornosti např. Alberta Pražáka, který jako literární historik zkoumal mimo jiné vliv německého romantismu (Goethe) na tvorbu Jakuba Grajchmana. Přesto jeho životní příběh jako takový zůstal v kruzích odborníků i laické veřejnosti dosud opomíjen, omezující se na vzpomínkové články rozptýlené na stránkách novin a historických kalendářů. Až doteď.

Knihu *Jakub Grajchman: Národno-emancipačné úsilie v kontexte života a tvorby slovenského národovca druhej polovice 19. storočia* vydalo roku 2016 Vydavatelství Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci jako šestý svazek edice Historie. Jejím autorem je mladý, nadějný slovenský historik Mgr. Michal Jaroš, rodák z podtatranské obce Hybe, absolvent oborů archivnictví a historie na Univerzitě Palackého v Olomouci. Nelze nezmínit, že se jedná o jeho vůbec první odbornou monografii, avšak nikoliv jedinou. Již necelý rok po vydání životopisu Jakuba Grajchmana vyšla autorovi v témže nakladatelství další, dlouho připravovaná monografie věnovaná úzkokolejně lesní železnici Útratec–Sihly (Hybská lesná železnice, Olomouc 2018), což Jaroše řadí k slibně se rozvíjejícím historikům zaměřeným na společenské a technické dějiny 19. a 20. století se zvláštním zřetelem na region horního Liptova.

Na první pohled nás kniha upoutá svým nezvyklým grafickým zpracováním poznámkového aparátu, vyznačujícím se tučnějším písmem. To může zpočátku působit rušivě, nicméně jedná se *de facto* o pouhou kosmetickou vadu na kráse, která s postupným „začtením se“ do příběhu mizí. Z hlediska vnitřního členění pozůstává kniha z pěti kapitol, přičemž každou z nich autor uvádí citací z Grajchmanových veršů s úmyslem přiblížit čtenáři básnickovo složitě vnitřní prožívání v jednotlivých etapách jeho života. Takové počínání se může v odborné literatuře, pravda, jevit poněkud neotřele, ale díky velmi vkusně a pečlivě voleným ukázkám tak můžeme s postavou štúrovského básníka navázat mnohem užší vztah. Umožňuje nám poznat blíže Grajchmana jako člověka i jako básníka–filozofa.

V úvodu monografie nás autor obeznamuje se strukturou knihy, metodologií a podrobně nás zasvěcuje do výsledků dosavadního bádání. Upozorňuje rovněž na články dosud (snad i kvůli jazykové bariéře) ignorované, přitom

informačně velmi hodnotné (Jenö Ruhmann). Poté nám v první kapitole nazvané *Rodina Grajchman* objasňuje problematiku zápisu rodového jména (setkáváme se totiž běžně s různými formami zápisu) i jeho etymologická vysvětlení, o němž se dosud vedou resp. vedly spory (autorovo bádání odhaluje změnu rodového jména z původního Greš). Dále se dovídáme o původu Grajchmanových předků na severoslovenské Spiši, odkud podle rodové tradice dorazili počátkem 19. století do obce Hybe na Liptově, ukrytí v soudku na voze (což autor úspěšně zpochybňuje). Mimo to nám Jároš stručně přibližuje dějiny a fungování Grajchmanovy rodné obce Hybe, kdysi královského městečka honosícího se rozličnými privilegii uherských králů.

V rámci bádání se autor věnoval též vyhotovení rodokmenu Jakuba Grajchmana, který se mu podařilo dovést až do první třetiny 18. století. Dodejme však, že se neomezil pouze na minulost, nýbrž zmapoval i současné příbuzenské vazby na Jakuba Grajchmana, které autora zavedly až do Prahy za básníkovým pra-pra-prasynovcem Tadeášem Graichmanem. Orientaci ve složitých rodinných vazbách nám velmi usnadňuje autorem velmi podrobně zpracovaný přehled genealogicko-příbuzenských vazeb Jakuba Grajchmana připojený v příloze.

Druhá kapitola nazvaná *Mladost Jakuba Grajchmana* je věnována dětství, dospívání a časnému působení Jakuba Grajchmana již jako mladého štúrovce. Společně s autorem sledujeme dětství chlapce vyrůstajícího v prostředí venkovské krčmy – chlapce pohybujícího se téměř od mala ve světě dospělých, spojeného s bídou a mravními poklesky. Tato (před)časná konfrontace vnímavého chlapeckého ducha se světem lidských chyb, nedostatků i zla (při jedné ze rvaček přišel malý Jakub málem o život) se později odráží v jeho tvorbě, vyznačující se apelem na dobré stránky člověka, odporem k pálence, pranýřováním lidských nectností a výsměchem přízemnosti.

Následně nás autor provádí léty Grajchmanových studií na evangelických školách – lyceu v Kežmarku, gymnáziích v Šajavském Gemeru a Levoči, a kolegiu v Prešově. Velmi poutavě popisuje tehdejší vzdělávací systém i cestu mladého Grajchmana na studia do Bratislavy, kam se odebral společně se svým přítelem z dětství Jankem Králem o prázdninách roku 1843. Vychází přitom z vlastních Grajchmanových vzpomínek, představujících cenný pramen pro poznání života mnohem známějšího romantického básníka Janka Krále, onoho „básníka bouřliváka“, jehož verše znějí ještě dnes ve školních lavicích.

V Bratislavě se stáváme svědky Grajchmanova národního „procitnutí“, k němuž dochází mezi jeho vrstevníky shromážděnými okolo Ľudovíta Štúra (tzv. štúrovci) na zdejším proslulém evangelickém lyceu. Po studiích

práva a teologie na univerzitě v německém Halle, kde přilnul pod vlivem tamních profesorů (jmenujme Augusta Tholucka, Augusta Friedricha Potta, Johanna Eduarda Erdmanna či Henricha Lea) k myšlenkám hegelianství, se vrací domů na Slovensko a aktivně se zapojuje do národního a politického života. Roku 1848 pomáhá na rodném Liptově organizovat národní gardu a jako zvolený delegát Liptovské stolice se v březnu 1849 účastní již zmíněné slovenské deputace s prosbopisem k císaři do Olomouce.

Právě k pobytu slovenské delegace v Olomouci přináší autor podrobnosti dosud víceméně nepublikované – mapuje průběh cesty do Olomouce, obznamuje nás s rolí olomoucké pobočky Lípy slovanské, dovídáme se, kde byli členové deputace ubytováni, i to, jak to vlastně bylo se zdravotním stavem jednoho z účastníků – Jozefa Miloslava Hurbana – kterému náhlá choroba znemožnila účast na slavnostní večeři u císaře. Vychází přitom jednak ze vzpomínek přímých účastníků deputace včetně Jakuba Grajchmana, jednak z dobových českých i německých listů, které cestu slovenské delegace sledovaly už od jejího příchodu do Jablunkova. Vpravdě průkopnický se jeví autorova teze o původu vzácné daguerrotypie z Hurbanovy pozůstalosti, zachycující účastníky slovenské delegace v Olomouci. Autor předkládá domněnku, že fotografie nemusela být vůbec pořízena v Olomouci, jak se všeobecně uvádí, ale až ve Vídni, kam se později část slovenské deputace odebrala. Tezi autor podepírá faktickými i logickými argumenty („Predstava Hurbana, ktorý sa hodinu postojacky zimnične trasie na čerstvom marcovom vzuchu, [...] zatiaľčo niektorí jeho priatelia pri fotografovaní sedia, predsa len môže u niekoho vyvolávať oprávnené pochybnosti.“) a její posouzení ze strany dalších slovenských historiků je proto více než záhodno.

O osudech Jakuba Grajchmana po roku 1849, kdy působil jako soudní úředník v Liptovském Mikuláši a oravském Dolním Kubíně, až skončil jako penzionovaný úředník v rodných Hybech s minimem životních prostředků, pojednává kapitola třetí, nazvaná *Tri pohľady na život básnika*. Autor zde na básníkovu postavu nahlíží netradičně ze tří úhlů – osobního (osobnost Jakuba Grajchmana a jeho vztahy v rodném městečku), profesního (činnost Jakuba Grajchmana jako soudního úředníka a evangelického církevního dozorce na Boci) a národního (publikační činnost a politické aktivity). Tento nezvyklý přístup se odráží naplno po přečtení celé kapitoly – jednotlivé obrazy se spojují a před námi vystupuje obraz Jakuba Grajchmana ve své celistvosti, jak autor, zcela zjevně, zamýšlel.

Abychom neprozrazovali více, než je třeba, pokusme se o syntézu všech tří pohledů, jak nám vyplývají z monografie. Životní příběh Jakuba Grajchmana se nese ve znamení údělu „prokletých básníků“ – období revolučního aktivi-

smu (organizace národních gard na Liptově, zvolení za člena slovenské deputace do Olomouce roku 1849) střídají útrpná léta „vyhnanství“ v Dolním Kubíně (Grajchman jej poeticky nazval „Sibérií Uherska“), po kterých opět přichází vzepětí v podobě Grajchmanova národního a politického aktivismu (kandidatura do uherského zemského sněmu roku 1861, aktivní zapojení se do činnosti Matice slovenské), následované opětovným zklamáním z politického vývoje v Uhersku (rozpuštění Matice slovenské a silící maďarizační tlaky na Slovensku).

Ve stejné sinusoidě se nese Grajchmanovo vnitřní prožívání – pocity štěstí z manželství uzavřeného s Izabelou Philadelphyovou, dcerou evangelického kněze z Německé Lupči, střídají pocity křivdy z ústrků nadřízených úředníků, radost z úspěchu v dramatických soutěžích Matice slovenské později kalí zklamání z kritiky jeho básnické tvorby. Do toho navíc vstupují okamžiky takřka mystické, jakým bylo naplnění Grajchmanova „prorocství“ o předčasném úmrtí jeho soka Ludovíta Kleina, svého času rovněž velmi uznávaného slovenského národovce, který se krátce nato nešťastnou náhodou zastřelil během návratu z lovu; podobné dojmy v nás může zanechat nikdy neobjasněný noční výstřel z pistole na Grajchmanovu manželku Izabelu.

Podobnými proměnami prochází i vlastní Grajchmanova literární tvorba. Ideály nadšeného mladého vlastence let čtyřicátých, písničho romantické verše prodchnuté symbolikou Tater a oslavující svobodu, naráží v padesátých letech na střet se světem přetvářky a nespravedlivosti. Tehdy Grajchmanova tvorba vstupuje do další fáze a stává se jakoby kolbištěm, v němž básník – filozof svádí nekonečný zápas s „filistry“ (rozuměj maloměšťáky) jako nositeli pokrytectví, hlouposti, přetvářky a nespravedlnosti. Nakonec se Grajchman v doslova Rousseauovském duchu odvrací od maloměšťácké společnosti a obrací se směrem k venkovskému lidu, z jehož písní a pověstí čerpá náměty pro své balady a romance. Svě básnické dílo vydává roku 1890 samostatně vlastním nákladem. Žel, doba se změnila a kritikové, hledající budoucnost literatury v nastupujícím realismu, v Grajchmanových *Básnických spisech* spatřují (zdali oprávněně?) pouhé epigonství – poslední záchvěv štúrovského romantismu. Roku 1897 umírá Grajchman upoutaný na lůžko; odchází jako jeden z posledních žijících básníků štúrovské generace.

Zbýlé dvě kapitoly, *Z posledních rokov* a *V pamäti národa*, pojednávají o posledních letech Jakuba Grajchmana, jeho odkazu v literatuře i o různých formách připomínek Grajchmanovy památky. Důsledný průzkum dostupné literatury umožnil autorovi zodpovědět nám otázky, jak nahlíželi na Grajchmana literární historici soudobí i potomní (Vlček, Frýdecký, Pražák, Brták...), stejně jako jeho ctitelé z řad slovenských básníků (Janko Čajak,

Gregor Uram-Podtatranský a později snad Andrej Plávka), z nichž jej neje-den vzpomenu ve své tvorbě. Málo se například ví o tom, že ke Grajchmanovým ctitelům patřil zřejmě i Milan Rastislav Štefánik, který jeho báseň *Hvezdár a básnik* recitoval na schůzce spolku slovenských studentů Detvan v Praze. Jeden ze současných slovenských spisovatelů Peter Jaroš zvěčnil postavu Jakuba Grajchmana ve svém nejznámějším románu *Tisícročná včela*, zfilmovaném později Jurajem Jakubiskem.

Českého čtenáře by mohl osobitně zajímat Grajchmanův vztah k českému prostředí potažmo českému národu. Jak zjišťujeme z monografie, Grajchman sám – zvláště v průběhu 60. let – politicky prosazoval autonomii slovenského národa v rámci Uherska (politicky se hlásil k tzv. Nové škole slovenské). Rovněž jeho aktivity prozrazují politickou orientaci na zalitavskou část podunajské monarchie (viz jeho kandidatura do uherského sněmu či boj za autonomii v rámci Uherska). Přesto z některých jeho básní vysvítá myšlenka slovanské vzájemnosti (*Slovania u Sály* či *Na dunajskom brehu bratia sa schádzajú*). Víme také o jeho krátkém pobytu v Praze, zapojení se do sbírky na stavbu Národního divadla či finančním příspěvkem na aktivity moravského spolku Radhošť.

Po formální stránce je třeba vyzdvihnout čtivý a srozumitelný styl, jakým autor životní příběh Jakuba Grajchmana podává. Jedná se o vzácnou rovnováhu mezi stylem populárně-historickým až beletristickým na straně jedné, a strohým konstatováním faktu na straně druhé. Pravda, udržení takové rovnováhy bývá někdy cesta úzká a křivolaká, leč autor se po ní ubírá s lehkostí a samozřejmostí jemu vlastní. Dalším kladem monografie je autorův přístup ke čtenáři – autor nechce vystupovat v pozici mínkovce, ba naopak. Předkládá nám ucelený soubor nashromážděných faktů, které nám mohou pomoci proniknout do Grajchmanova vnitřního světa, avšak zároveň ponechává dostatečný prostor samotnému čtenáři k utvoření vlastního názoru. A konečně nelze neocenit citlivou práci autora s poznámkovým aparátem, v němž do příslušné historické problematiky zasvěcuje i čtenáře nepřilíš obeznámeného s reáliemi a specifiky slovenského prostředí.

Pokud je ovšem něco, čím se monografie Michala Jároše obzvláště vyznačuje, pak je to ukázková práce s prameny. Těch ostatně nashromáždil úctyhodné množství, vezmeme-li do úvahy, že při svém několikaletém skládání mozaiky Grajchmanova příběhu a mapování rodinných vazeb využil materiálů z celkem čtrnácti slovenských institucí, dvou českých (Literární archiv Památníku národního písemnictví a Státní okresní archiv v Olomouci) a jedné německé (Universitätsarchiv Halle-Wittenberg), k tomu dalších pěti archivů soukromých včetně autorova vlastního.

Škála použitých pramenů je skutečně vysoká – od listin osobní povahy a záznamů v městských knihách městečka Hybe, přes školní matriky a knihy po rukopisné i edičně vydané vzpomínky Grajchmanových současníků. Mravenčí práci však dokázal autor zúročit citlivostí, s jakou k pramenům přistupuje a je chválihodné, že se neomezil pouze na prameny osobní či úřední povahy. V jeho pojetí se i samotná literární tvorba stává nedocenitelným pramenem pro poznání života svého tvůrce. V případě Jakuba Grajchmana to byly básně, v nichž se Grajchman nejednou upíral ke svému dětství (*Pre jeden môj život biedny, Tri veci po smrti otca, Petöfimu...*) či mládí (básně věnované přátelům, v nichž vzpomínal své aktivity), případně též dramata, v nichž se Grajchman stylizoval do ústředních postav a vtiskoval jim své rysy (*Melancholický gavalier*). Navzdory tomu si je autor plně vědom nedostatků i úskalí, která s sebou práce s prameny umělecké povahy přináší, a s příslušnými prameny nakládá mimořádně citlivě a opatrně, většinou pouze k ilustraci Grajchmanova vnitřního světa nebo pokrytí „slepých míst“ básníkovy životního údělu.

Autor této recenze vyjadřuje hluboké přesvědčení, že kniha uspokojí široké spektrum zájemců napříč různými vědními obory. Předně je monografie přínosným zdrojem informací pro výzkum slovenských národních a politických dějin 19. století. Literární historici a jazykovědci jistě uvítají autorem sestavenou rozsáhlou personální bibliografii Jakuba Grajchmana jako výbornou základnu pro další studium básníkovy díla v kontextu slovenského romantismu. Titěž nepochybně ocení i edičně zpracované dokumenty osobního charakteru uveřejněné v příloze – od archivních pramenů (listiny a výňatky ze zápisnic) přes Grajchmanovy novinové uveřejněné politické a literární statě (*Poezia a próza, Fanatismus*) po jeho klíčové básně (*Divná dáma, Lúbosť na cimiteri, Zakliaty tulipán*). Z hlediska kontextu regionální historie představuje monografie doplnění cihličky k dějinám městečka Hybe jako významného střediska národního a kulturního života na horním Liptově v 19. století (ne nadarmo se kdysi Slovenskem neslo „Hybe, Turá, Mikuláš – to sú naše mestá!“). A pokud odhlédneme od životního příběhu Jakuba Grajchmana, nabízí monografie sama o sobě zajímavou sondu do nelehkého života obyvatel jednoho podhorského, národnostně slovenského městečka na Liptově i s jeho příslušnými dobovými reáliemi a problémy (léčení nemocného chlapce v „mravenčích“ koupelích, fenomén alkoholismu u chudého lidu, mnohdy agresivně vedené volební agitace neboli *kortešačky*, národněbuditelské úsilí venkovských učitelů a evangelických duchovních...).

A co říci závěrem? Můžeme jen s uspokojením konstatovat, že se postavě opomíjeného slovenského národovce a básníka konečně dostalo zasloužené

pozornosti a důstojného zpracování životních osudů, jakož i vyjádřit pevné přesvědčení, že se ujme v knihovně nejednoho seriózního zájemce o slovenské (a přeneseně i české) národní dějiny i literaturu 19. století. Vzhledem k tomu, že mnohé z Grajchmanových básní díky svým nadčasovým myšlenkám mají stále co říci i současnému čtenáři, lze jen a jen doufat, že se v budoucnu dočkáme také komplexního zpracování díla Jakuba Grajchmana, které tak zcela uzavře příběh jednoho z posledních štúrovců. Ostatně, štafeta po Rudovi Brtánovi svého nositele již našla...

Mgr. Kryštof Kouřil
Náměstí Míru 112
768 24 Hulín
Česká repulika
e-mail: krystof.kouril@upol.cz